

ИГРАЯ НА ТЪНКАТА СТРУНА НА НЯКОГО

Елена Хаджиева, Рени Манова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Фразеологизмите са етноспецифични маркери с висока фреквентност в разговорната речева практика. Запознаването на чужденците, изучаващи български език, с акумулираното в тези езикови артефакти аксиологическо и културно познание е важна обучителна задача.

Основната цел на настоящата статия е да представи резултатите от анкетно проучване, проведено с чуждестранни студенти. Резултатите от анкетата показват дали студентите разбират значението на т.нар. нови фразеологизми в българския език.

Новите фразеологизми са важна част от всекидневното общуване. Те се използват и в устната, и в писмената комуникация. Фразеологичното значение не е буквално и студентите трябва да бъдат запознати със семантиката и употребата на отделните единици. Най-важната методическа процедура е да се съгради контекст на употреба на фразеологизма така, че студентите да могат изцяло да разберат значението.

Keywords: idioms; foreign students; survey

При разработването на модел за преподаването на фразеологизмите следва да се постави акцент върху неологизмите сред тях, като се разглеждат в определен контекст. На чужденците, изучаващи български език, трябва да се представят новопоявилите се фразеологизми в езика, както и да се отчитат промените, които могат да настъпят, във фразеологичното значение на вече съществуващите фразеологични единици.

В рамките на разговорната реч действат две тенденции: многословие, излишество, от една страна, и кондензация на езиковите средства, от друга (Likomanova, 1995: 116). Например на фонетично равнище изявата на тенденцията към излишество се изразява в удължаването на гласните (*голяяма работа*), а тенденцията към икономия се проявява в случаите на засилена вокална и сричкова редукция (*кво от тва*). Употребата на фразеологизмите е изява на втората тенденция – към езикова икономия, защото въпреки че формално фразеологизмът се състои от повече елементи, фразеологичното значение е цялостно, комплексно, сборно. За носителите на езика се явява доста по-лесно с употребата на фразеологизъм да охарактеризират ситуацията, вместо подробно да обясняват.

Фразеологизмите носят семантична оцветеност. Те се характеризират с образност, оценъчност и експресивност. Смисълът на тяхната поява и съществуване в езика е „да изразят отношение, оценка, експресия чрез образността, върху която са изградени“ (Kaldieva-Zaharieva, 2013: 16). Поради тази причина се регистрират преваляращо в разговорната реч.

Фразеологизмите имат етноспецифична окраска. Както отбелязва З. Барболова, „фразеологичните единици трябва индиректно да изказват различни конвенционални констатации и изводи, народната мъдрост като плод на колективното наблюдение, натрупания битово-културен или научен опит и тяхното осмисляне“ (Barbolova, 2008: 13).

При работата с фразеологизми следва да се отчита тяхната специфика като маркери на културния код на дадена общност. Културният код представлява „система от знаци на материалния и духовния свят, носители на културен смисъл“ (Molhova, 2013: 23).

Успешното включване на чужденците в разнообразни комуникативни ситуации и приобщаването им към новата културна среда изисква те да бъдат снабдени с механизми за по-лесното научаване на новите фразеологични единици. Най-адекватен способ в тази посока освен търсенето на еквиваленти на родния език, което невинаги е възможно, е представянето на контекста на употреба на съответния фразеологизъм. Пособията на Е. Хаджиева (Hadzhieva at all, 2013; също и Hadzhieva, 1995) са пример за добро методическо решение. В книгата „Препъни-камъчета в чуждоезиковото обучение“ са представени авторски текстове (*Истории с кучета и деца, Суета, Шапка на тояга*), които представят различни фразеологизми, чиито значения трябва да се обяснят и съответно да се употребят в изречения, т.е. фокусира се върху контекста при функционирането на фразеологичната единица.

Гливинская подчертава, че „от гледище на дидактиката фразеологията се явява най-трудно усвояемата област от езика, включително от родния език“ (Glivinskaya, 2010: 379). Следователно изграждането на подходяща методическа стратегия при преподаването на фразеологизмите е задача с определена трудност. Работата с текстове, функциониращи в медийния дискурс, както и със съвременната българска проза, затруднява изучаващите български език, тъй като често пъти присъстващите там фразеологизми не са отразени в учебните речници. Гливинская дава пример с фразеологичната единица *щракаме с пръсти*, регистрирана в интервю, публикувано в брой на вестник „Труд“ от 2005 г. Този фразеологизъм присъства в Българско-руския речник от 2003 г. само с основното си, пряко значение, което на руски се предава с *щелкать с пальцами*, но липсва указание за фразеологичното значение и неговото обяснение.

Целта на настоящата статия е да представи резултатите от проучване сред чужденците, изучаващи български език, чрез което се проверява сте-

пента на усвоеност на новите фразеологизми в разговорните речеви практики.

Трудностите при усвояването на фразеологизмите се дължат на това, че те се състоят от лексикални единици, свързани в определена зависимост, които не могат да бъдат заменени и не търпят трансформации, а значението не представлява съвкупност от значенията на съставлящите го елементи, а е преосмислено и ново.

За усвояването на фразеологизмите, както пише К. Ничева, трудността произлиза не толкова от значенията на фразеологичните единици, тъй като те „най-често са универсални, еднакви (или близки) за различни, дори не-сродни езици“ (Nicheva, 1987), а от различните образи, с които тези значения се изразяват в отделните езици.

Картината съвсем се усложнява, когато става въпрос за чуждоезиковото обучение, и по-точно за разговорността на съвременната българска речева ситуация, която мени своите специфики съобразно съответните социокултурни условия. Като културен маркер, неологизмите във фразеологията, които са обект на изследване от страна на Диана Благоева (Blagoeva, 2013), са разглеждани като прояви на тенденцията към демократизация в българската неология.

В Речника на новите думи в българския език (RNDBE, 2010:7) появата на нов смислов нюанс, на ново значение се нарича „семантично обновление“. Прегледът на словника на Речника позволява да се направи извод, че обозначените като неологизми сред фразеологизмите имат разговорна стилистична окраска и са оформени с оглед спецификата на българската културна среда. Сред тях се нареждат: *вдигам/вдигна адреналина, бизнес ангел, мутренски барок, червен барон, удрям/ударя бингото, бунт на мравките, бели якички, във вакуум, преяждам/преям с власт, влизам/вляза в час, връх на айсберга, гласувам с краката си, горещ стол, давам/дам рамо, дръпвам/дръпна шалтера, една идея (обикновено в съчетание с наречие или прилагателно за означаване на малко по-висока степен на признак, означен от следващото прилагателно или наречие) данъчен оазис, избивам/избия рибата, извадя/изваждам на светло, извивам/извия ръцете, на изкуствено дишане, медиен комфорт, напредвам/напредна с материала, опъвам/опъна чадър, успокоявам/успокоя топката, светлина в края на тунела, хвърлям/хвърля в шах, яхвам/яхна вълната (възползвам се от някаква ситуация за постигането на определена цел).*

При разработването на модел за преподаването на фразеологизмите на чужденци следва да се постави акцент върху неологизмите сред фразеологизмите, като се разглеждат в контекст. Една от възможностите е при преподаването примерите да бъдат подбирани от обучителя от форуми, информационно-новинарски и развлекателни сайтове, тъй като именно там

се проявяват най-новите тенденции в речевите практики. По този начин могат да бъдат онагледени новите значения, които придобиват фразеологичните единици.

С предимство следва да се представят на чужденците новопоявилите се фразеологизми в езика, както и да се отчитат промените, които могат да настъпят във фразеологичното значение на вече съществуващите фразеологични единици. З. Барболова (Barbolova, 2008) говори за т.нар. **традиционни фразеологизми** – това са познати фразеологизми, които може да добият ново значение, нов смислов нюанс.

Самите чуждестранни студенти споделят, че в речевите актове на техните български колеги регулярно се чуват фразеологизми от типа: *вдигам адреналина, хвърлям в шах, преяждам с власт, опъвам чадър над някого, влизам в час* и др., които са с маркера „нови“ фразеологизми, но трудно разбираеми от носители на българския език.

Т. Кирякова-Динева описва някои модели при възникването на нови фразеологични единици, като използва понятието фразеологизация. Фразеологизацията е „навлизането на един нов, повече или по-малко фразеологизиран идиоматичен израз и неговото съхраняване в речниковия състав на един език, т.е. в неговия фразеологичен фонд“ (Kiryakova-Dineva, 2008: 52).

Начините за поява на нови фразеологизми са подробно представени и в статията на Стефка Георгиева (Georgieva, 2011). Същественото тук е да се подчертае, че авторката обособява сферите и тематичните области, в които възникват неологизми сред фразеологизмите: бит (*разпределям банницата, спирам/въртвам кранчето, заиграва метлата, спускам чадър*), театър (*разизгравам спектакъл*), кино (*зад къдър*), музика (*играем на тънката струна на някого*) цирк (*пускам някого на арената*), икономика (*пера пари, финансова акула*) военно дело, техника (*изгоряха ми бушоните*), математика (*допирни точки*), спорт (*от един отбор сме, бия дузпата някому, вдигам летвата*) (Georgieva, 2011: 165).

Традиционно се разглеждат два типа трудности, срещани при усвояването на фразеологичните единици от чужденци. Първият тип е свързан с *разбирането на значението на разглеждания фразеологизъм*, а вторият тип – с *намирането на съответния еквивалент в родния език*.

По отношение на разбирането на значението на даден фразеологизъм допусканите грешки от страна например на носителите на руския език, изучаващи български език, са следните.

1. Честа практика е съставящите елементи на даден фразеологизъм да се превеждат дословно, като части на обикновено свободно словосъчетание на чуждия език, което българското езиково съзнание определя за парадокси, вместо да се търси българското фразеологично съответствие,

например: преводът, който представят студентите на „отмивать деньги“, е „отмивам пари“, а българският аналог е „пера пари“, или друг пример – „злоупотреблять властью“ превеждат (само) „злоупотребявам с власт“, вм. „преяждам с власт“.

В случая става въпрос за устойчиво интерферентно явление, характерно за българската реч на начинаещи или среднонапреднали студенти, за които усвояването на българската фразеология представлява определена трудност и които прибегват до буквални преводни съответствия, които не отразяват значението на даден фразеологизъм.

2. При механичното пренасяне на елементи от родния в изучавания език под влияние на отрицателната интерференция, т.е. унификацията на фразеологичните системи на двата езика, грешките се базират на сходни по форма фразеологични единици, които същевременно са различни по значение в съпоставяните езици, например: *водить кого-либо за нос* (давам лъжливи обещания) и *вода някого за носа*, отговарящо на рус. *водить на поводу*; *язык проглотить* означава дълго мълчание, не желае да говори, а също и *гълтвам си езика* (от страх), отговарящо на рус. *лишиться языка, душа в пятки ушла* (Vaseva, 1982).

Естествено, разбирането на значението на даден фразеологизъм от изучавания език е неразривно свързано с намирането на съответния еквивалент в родния език, т.е. да се намери функционалното му съответствие със същата експресивност и емоционалност.

Обикновено допусканата грешка при намирането на функционалното съответствие на даден фразеологизъм е игнорирането на различията между двата езика, като се има предвид експлицитното изразяване на определен смисъл в единия език и съответно имплицитното изразяване на този смисъл в другия език. Например в руски при фразеологизма *убить двух зайцев* не е изразено експлицитно значението на едновременно осъществяване на действието, докато в български *с един куришум два заека* е задължително експлицитното изразяване на зададения смисъл. Същото се отнася и *до ясно как день* срещу бълг. *ясно като бял ден* (примерите са по Vaseva, 1982).

При функционално съотносителните фразеологизми с различна външна и вътрешна форма, съдържащи антоними, при употреба се регистрират грешки, които са резултат на същото игнориране на различията между двете езикови системи, напр. рус. *смеяться над глупостью кого-либо* – бълг. *смея се на ума на някого*; рус. *только птичьего молоко нет у кого-либо* – бълг. *от пиле мляко има*.

Във връзка с употребата на фразеологичните единици като един от основните маркери на разговорната реч и във връзка с това, че усвояването им представлява определена трудност за изучаващите български език, ав-

торите на настоящото изследване предложиха следните две анкети, отразяващи и двата гореспоменати проблема.

1) Първата се отнася до корпус от предложени фразеологични единици, като фокусът на анкетата е върху разбирането на значението на българските фразеологизми и функционирането им в съвременната българска разговорна практика.

2) Във втората анкета са представени образци на съвременната българска езикова ситуация и се изисква от участниците в анкетата след прочитането на съответните текстове да напишат адекватния еквивалент на българския фразеологизъм в родния си език, като посочат разликите в значенията им, ако има такива. Освен това, за да се разбере как са усвоили значенията на българските фразеологизми, да ги употребят в свои микродиалози или изречения.

В анкетното изследване са включени чуждестранни студенти от различни хуманитарни специалности, докторанти и специализанти от Софийския университет с ниво на езикова компетентност среднонапреднали и напреднали. Общият им брой е около 70. Участниците в изследването условно са разпределени в две контролни групи:

1) славянска група, или носители на славянски езици, като се имат предвид руски, полски, чешки, словашки и сърбохърватски език, с работен език руски;

2) западна група, или носители на английски, немски, френски, испански и италиански език, с работен език английски.

Особен интерес представлява групата на етническите българи от Украйна и Молдова, които чрез речевото им общуване отнасяме почти изцяло към носителите на българския език, като същевременно се отчита продължителността на периода, в който са пребивавали в българска езикова среда и който определено влияе на съвременната им разговорна практика.

По отношение разбирането на значението на българските фразеологизми от типа на „шесто чувство“, „яхвам вълната“, „пиратски диск“ почти 100% от анкетираните са превели правилно фразеологичната единица на родния си език, тъй като съответстващият български аналог е със същото значение и съставените микродиалози от страна на чуждестранните студенти са част от българската разговорна практика.

Докато носителите на руски език успешно представят руските съответствия на българските фразеологизми, то на голяма част от предложените български фразеологични единици липсват английски еквиваленти и студентите представят дословен превод – като свободно словосъчетание, което не отговаря на значението на българския фразеологизъм. Някои от фразеологизмите, които нямат английски еквивалент: *бунт на мравките*,

влизам в част, въздух под налягане, бия дузната на някого, гледам през крив макарон, избивам рибата, разпределям баницата.

Тук, а и общо от резултатите от анкетите, се налага изводът, че в съвременната английска разговорна практика функционирането на фразеологични единици не е с такава висока честота, както е в българската и в руската разговорна реч.

И двете групи обаче имат затруднение по отношение на фразеологизма „една идея“ (обикновено в съчетание с наречие или прилагателно за означаване на малко по-висока степен на признак, означен от следващото прилагателно или наречие). Предложеният руски превод е „чуть-чуть“, а английският и „a touch“, които съотнасяме към синонимите на фразеологизма, но не отговарят на реалното му значение.

На фразеологизма „играя на тънката струна на някого“ руският еквивалент е „играть на тонких струнах души“, а английският е „tug on someone's heartstrings“. В ситуация, в която студентите трябва да употребят фразеологизма, записът е „играе (той) на тънките струни на душата“, а английският е „играе (той) на тънките струни на сърцето“, което българското езиково съзнание възприема като синоними на значението на българския фразеологизъм.

Съществува и група фразеологизми, чиито английски аналози, на пръв поглед, са далече от значението на българските и само контекстът на ситуацията или високата степен на владееене на българския език биха ги определили като съответстващ еквивалент на българската фразеологична единица, например на бълг. „на изкуствено дишане“ съответства англ. „On his/her (etc.) last legs“, на бълг. „извивам ръцете на някого“ – „twist someone's arm“ и др. подобни.

На базата на отговорите от проведеното проучване може да се обобщи, че студентите познават голям брой от новите фразеологизми, като успяват да обяснят значението им и да съставят изречения. Разбира се, съществуват и пропуски в познанията им, които следва да бъдат сведени до минимум с повече упражнения и разговорни практики. Методически пътища в тази посока могат да бъдат създаването на диалози и комуникативни ситуации, наподобяващи автентична разговорна реч, в които да присъства информация за фразеологичните единици в българския език.

За оптимизиране на знанията в областта на българската фразеология може да се използват два модела: да се търси функционално съотносителният фразеологизъм чрез превод на език посредник или значението да се предава със свободно словосъчетание тълкуване, като се дава пример за контекста на употреба. Както отбелязва Е. Хаджиева, усвояването на българските фразеологични единици задължително преминава през етапа превод на английски език или друг западен език посредник (Hadjieva,

Manova, 2017). В случая усвоените от всички чуждестранни студенти нови фразеологизми имат съответствия в езика посредник (английски). Например:

(бълг.) удрям бингото – hit the jackpot (англ.)

(бълг.) светлина в края на тунела – light at the end of the tunnel (англ.)

Усвояването на новите фразеологизми, за които са присъщи разговорна стилистична окраска и експресивна оцветеност, би позволило на студентите да се включват активно в разнообразни ситуации на общуване и да „влязат в час“ с българската културна среда и нейното пълноценно споделяне. Е. Хаджиева отбелязва, че „един от приоритетите на съвременно обучение по чужд език е изграждането на умения у обучаваните да търсят дадена „специфична“ информация в чуждия език, да я откриват и интерпретират“ (Hadjieva, 2015: 100). В този смисъл, новите фразеологизми се явяват най-ценният резервоар на езикова и културна информация, тъй като присъстват в динамичните комуникативни практики.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Barbolova, Z. (2008). Mehanizmi i prichini za formirane na novi frazeologizmi v bălgarskiya ezik. – *Spisanie na Bălgarskata akademiya na naukite*, № 6 (2008), 12 – 21 [Барболова, З. (2008). Механизми и причини за формиране на нови фразеологизми в българския език. – *Списание на Българската академия на науките*, № 6 (2008), 12 – 21].
- Blagoeva, D. (2013). Proyavi na tendentsiyata kăm demokratizatsiya v bălgarskata neologiya. – *Elektronno spisanie Sălw*, 2013, год. I, № 1, 1 – 17. <<http://www.abcdar.com/docs/magazine/1/Blagoeva.pdf>> [Благоева Д. (2013). Прояви на тенденцията към демократизация в българската неология. – *Електронно списание Sălw*, 2013, год. I, № 1, 1 – 17. <<http://www.abcdar.com/docs/magazine/1/Blagoeva.pdf>>].
- Vaseva, I. (1982). *Teoriya i praktika na prevoda*. Sofia: Nauka i izkustvo [Васева, И. *Теория и практика на превода*. София: Наука и изкуство].
- Georgieva, St. (2011). Za haraktera na frazeologichnite neologizmi v balgarskiya ezik. (pp. 163 – 170). In: Kaldieva, St. & Zaharieva, R. (red.) *Ezikovedski izsledvaniya v chest na prof. Siika Spasova-Mihailova*. Sofia: Marin Drinov [Георгиева, Ст. (2011). За характера на фразеологичните неологизми в българския език (с. 163 – 170). В: Калдиева, Ст. и Захаријева, Р. (ред.). *Езиковедски изследвания в чест на проф. Сийка Спасова-Михайлова*. София: Проф. Марин Дринов].

- Glivinskaya, V. (2010). Frazeologiya i didaktika. (pp.379 – 388). In: *Leksikografiyata v evropeiskoto kulturno prostranstvo. Materiali ot Petata natsionalna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie po leksikografiya i leksikologiya*. Veliko Tŕrnovo: IK Znak'94 [Гливинская, В. (2010). Фразеология и дидактика. (с.с. 379 – 388). В: *Лексикографията в европейското културно пространство. Материали от Петата национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология*. Велико Търново: Знак' 94].
- Kaldieva-Zaharieva, St. (2013). *Bŕlgarska leksikologiya i frazeologiya. T. 2 Balgarska frazeologiya*. Sofia: Prof. Marin Drinov [Калдиева-Захариева, Ст. (2013) *Българска лексикология и фразеология. Т. 2 Българска фразеология*. София: Проф. Марин Дринов].
- Kiryakova-Dineva, T. (2008). Za frazeologizatsiyata nyakoi novi modeli pri vaznikvaneto na novite frazeologizmi.– *Ezikov svyat*, № 6 (2008), 52 – 56 [Кирякова-Динева, Т. (2008). За фразеологизацията и някои нови модели при възникването на новите фразеологизми. – *Езиков свят*, № 6 (2008), 52 – 56].
- Likomanova (1995). Mnogokratnostta na izraznite sredstva kato osobenost na razgovornata rech.kn.3, V. Tarnovo (pp.116 – 121). In: *Problemi na bŕlgarskata razgovorna rech*. [Ликоманова, И. (1995). Многократността на изразните средства като особеност на разговорната реч. В: *Проблеми на българската разговорна реч*, кн. 3, В. Търново].
- Molhova, G. (2013). *Somatichni frazeologizmi v bŕlgarskiya i angliiskiya ezik*. Stara Zagora: Kota. [Молхова, Г. (2013). *Соматични фразеологизми в българския и английския език*. Стара Загора: Кота].
- RNDBE: *Rechnik na novite dumĭ v bŕlgarskiya ezik* (2010). Sofia: Nauka i izkustvo [РНДБЕ: *Речник на новите думи в българския език*. (2010). София: Наука и изкуство].
- Hadjieva, E. (1995). *Interferentsiyata mezhdu srodni ezitsi v psiholingvistichen aspekt*. Sofia [Хаджиева, Е. (1995). *Интерференцията между сродни езици в психолингвистичен аспект*. София].
- Hadjieva, E. at all. (2013). *Prepani-kamŕcheta v chuzhdoezikovoto obuchenie*. Sofia: Gutenberg. [Хаджиева, Е. и кол. (2013). *Препъни-камъчета в чуждоезиковото обучение*. София: Гутенберг].
- Hadjieva, E. (2015). *Mezhdukulturnata kompetentnost v chuzhdoezikovite praktiki. Balgarski ezik i literatura*, kn. 3, godina XXI, 100 – 106 [Хаджиева, Е. (2015). Межкултурната компетентност в чуждоезиковите практики. *Български език и литература*, кн. 3, година XXI, 100 – 106].
- Hadjieva, E. & Manova, R. (2017). Frazeologizmite kato kulturen marker v bŕlgarskata recheva praktika na chuzhdentsi. *Littera et lingua*, 14,

кн. 1, 2017 <<http://www.slav.uni-sofia.bg/naum/lilijournal/2017/14/1/ehadzieva-rmanova> [Хаджиева Е. & Р. Манова. (2017). Фразеологизмите като културен маркер в българската езикова практика на чужденци. *Littera et lingua*, 14, кн. 1, 2017 <<http://www.slav.uni-sofia.bg/naum/lilijournal/2017/14/1/ehadzieva-rmanova> >].

TO TUG AT (SOMEONE'S) HEARTSTRINGS

Abstract. Idioms are ethno-specific markers, which are frequently used in colloquial speech. Introducing the foreign students with the cultural and axiological knowledge, accumulated in the idiomatic meaning, is a main component of the teaching process.

The aim of this article is to represent the results of purposive survey questionnaires for foreign students. The results of the survey show whether the students understand the meaning of the so-called new idioms in Bulgarian.

New idioms are an important part of everyday Bulgarian. They come up all the time in both written and spoken language. Idioms don't make sense literally and the students will need to familiarize themselves with the meaning and usage of each idiom. The most important methodological procedure is to provide idioms in context, so the students can fully understand the meaning.

✉ **Prof. Dr. Elena Hadjieva**

Faculty of Slavonic Studies
Sofia University
Sofia, Bulgaria
E-mail: e_hadj@abv.bg

✉ **Dr. Reni Manova**

Faculty of Slavonic Studies
Sofia University
Sofia, Bulgaria
E-mail: paris_f6@abv.bg